

Przemiany społeczno-gospodarcze na ziemiach polskich. Lokacje wsi i miast w XIII wieku

- [Wprowadzenie](#)
- [Przeczytaj](#)
- [Animacja](#)
- [Sprawdź się](#)
- [Dla nauczyciela](#)

Bibliografia:

- Źródło: *Wiek V–XV w źródłach*, oprac. S.B. Lenard, M. Sobańska-Bondaruk, Warszawa 1997, s. 228.

- Źródło: *Lokacja Powidza w 1243 r.*, [w:] Sławomir Godek, Magdalena Wilczek-Karczewska, *Historia ustroju i prawa w Polsce do 1772/1795. Wybór źródeł*, Warszawa 2006, s. 288.
- Źródło: *Dokument lokacyjny wsi Radlin*, [w:] Grzegorz Szczepański, *Poznać przeszłość, zrozumieć dziś. Zeszyt ćwiczeń z tekstami źródłowymi*, Warszawa 2005, s. 137.

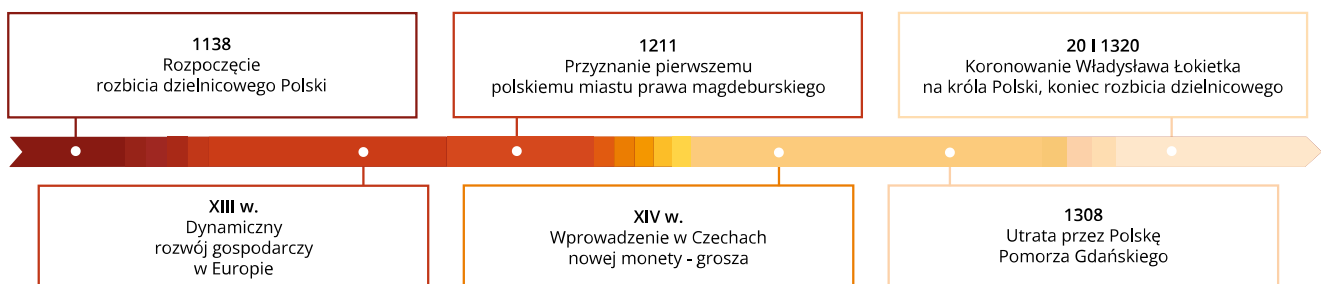

Przemiany społeczno-gospodarcze na ziemiach polskich. Lokacje wsi i miast w XIII wieku

Scena założenia wsi na podstawie Zwierciadła saskiego (lokatora/zasadźcę przedstawia postać mężczyzny z czapką na głowie), rok 1300.

Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

W XIII w. na ziemiach polskich doszło do zmian w gospodarce oraz w życiu codziennym mieszkańców wsi i miast. Przemiany te można nazwać rewolucyjnymi. Nie dlatego, że były gwałtowne, ale ze względu na głębokość i różnorodność tych zmian. Były one fundamentalne dla gospodarki, prawa, stosunków społecznych i kultury w okresie rozbiicia dzielnicowego i w czasach późniejszych.

Źródło: Contentplus.sp. z o.o., licencja: CC BY-SA 3.0.

Twoje cele

- Zidentyfikujesz „gości”, którzy przybyli na ziemie polskie w XIII w.
- Odróżnisz wójta od sołtysa po tym, gdzie mieszkali.
- Porównasz najważniejsze prawa i obowiązki osadników na wsi i w mieście.

- Skonstruujesz modelowe miasto lokowane na prawie niemieckim.
- Wyjaśnisz, na czym w XIII w. polegała rewolucja w technice upraw rolnych.

Przeczytaj

Potrzebne ręce do pracy

W XIII w. nastąpił w Europie, a tym samym na ziemiach polskich, dynamiczny rozwój gospodarczy. Dla władców dzielnicowych z dynastii piastowskiej największy problem stanowił brak rąk do pracy. Potrzebni byli osadnicy z państw, w których panowało przeludnienie i brakowało ziemi do uprawy, czyli z zachodniej części Europy, szczególnie z Niemiec i Flandrii. To **kongregacje** zakonne zaczęły najszybciej sprowadzać z państw, z których pochodzili zakonnicy, grupy osadnicze. Uzgodnione z przybyszami warunki były korzystne i zachęcały do dalekiej podróży oraz osiedlenia się na ziemiach polskich. W ten sposób powstał system zachęt, powielany przez kolejnych władców i panów feudalnych w umowach lokacyjnych z osadnikami.

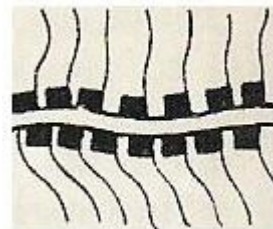
Kolonizacja ziem polskich w XIII i XIV w. Omów genezę kolonizacji na prawie niemieckim ziemi chełmińskiej i pruskiej w XIII w. Wyjaśnij, skąd na ziemi chełmińskiej i pruskiej pojawiło się osadnictwo na prawie niemieckim? Kto na ziemi chełmińskiej i pruskiej rozpowszechnił osadnictwo na prawie niemieckim?

Źródło: Krystian Chariza i zespół, licencja: CC BY-SA 3.0.

Nowe rozwiązania pilnie poszukiwane

Dochody książąt, którzy skorzystali z nowych rozwiązań lokacyjnych, rosły i z tego powodu inni książęta piastowscy zaczęli brać z nich przykład. Lokowali oni wsie i miasta

w nowych miejscach (na tzw. surowym korzeniu) lub przenosili stare osady na nowe prawo, ponieważ nowe rozwiązania przyciągały osadników. Koloniści zasiedlali opuszczone wsie, nieużytki, wycinali puszcze i tworzyli system osad według określonego wzorca.

Układ zabudowy wsi w formie tzw. łańcuchówki, XII–XV w. Środkiem wsi biegła droga, często wzdłuż rzeki lub strumienia. Czarne prostokąty to domy chłopskie. Do każdego przynależał łan ziemi, przechodzący w las (którego nie widać na schemacie).

Źródło: Silar, Wikimedia Commons, licencja: CC BY-SA 3.0.

“ **Wiek V–XV w źródłach**

Fragment dokumentu dla biskupa Bogufała wydanego przez księcia wielkopolskiego w Pobiedziskach 7 kwietnia 1246 r.

W imię pana naszego Jezusa Chrystusa. Amen.

Niech będzie wiadome wszystkim, że my Przemysław, z bożej łaski książę Polski, syn niegdyś [tj. zmarłego] księcia Władysława, kierowani nasza szczodroblewością i powodowani miłością, jaka żywimy do Boga i jego apostołów, błogosławionego Piotra i błogosławionego Pawła, jak również do czcigodnego ojca naszego pana Bogufała, biskupa poznańskiego.

1. Przyznajemy temu biskupowi i jego następcom wolność lokowania wsi tego biskupstwa na prawie niemieckim.

Źródło: *Wiek V–XV w źródłach*, oprac. S.B. Lenard, M. Sobańska-Bondaruk, Warszawa 1997, s. 228.

Zawarte w dokumencie prawa i obowiązki ustalał z panem feudalnym przedstawiciel osadników, zwany zasadzcą, lokatorem. Po sprowadzeniu przez niego grupy osadniczej zostawał **sołtysem** we wsi (lub **wójtem** w mieście). Osadnicy otrzymywali na dziedziczną własność działkę ziemi wielkości 1 **łana**, za której użytkowanie płacili panu feudalnemu czynsz. Ze względu na warunki zasiedlania mogli uzyskać tzw. **wolniznę** – czasowe zwolnienie z płacenia wszelkich zobowiązań (najdłuższe wynosiło 24 lata). Koloniści zachowywali wolność osobistą, a więc mogli opuścić wieś po zapłaceniu czynszu za okres wolnizny i znalezieniu następcy. Ziemia, na której lokowano osadników, musiała być objęta **immunitetem** nadanym przez księcia, przyznającym zwierzchność sądową panu feudalnemu.

Wiek V–XV w źródłach

Fragment dokumentu dla biskupa Boguła wydanego przez księcia wielkopolskiego Przemysława I w Pobiedziskach 7 kwietnia 1246 r.

W imię pana naszego Jezusa Chrystusa. Amen.

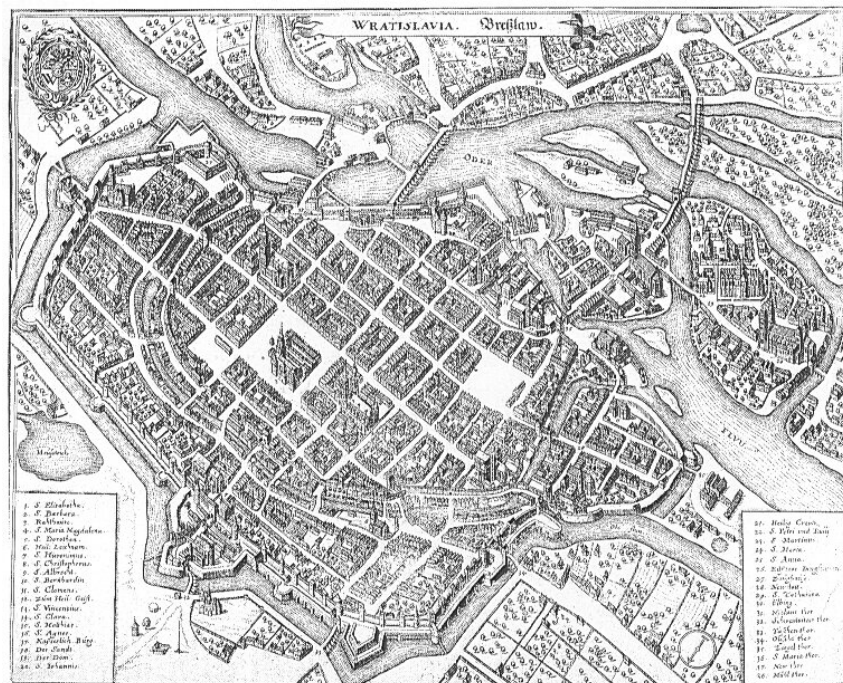
[...] 3. A nadto, zastrzegając dla naszego tylko sądu jedynie sprawy o głowę i członki, zwalniamy całkowicie i we wszystkim właścicieli [posiadaczy], czyli mieszkańców wspomnianych wsi od sądu czy jurysdykcji wszystkich wojewodów, kasztelanów albo innych niższych sędziów, tak aby odnośnie do dotyczących ich skarg nie inaczej jak przed obliczem pana swego biskupa lub sołtysa w poszczególnych sprawach mieli odpowiadać.

Źródło: *Wiek V–XV w źródłach*, oprac. S.B. Lenard, M. Sobańska-Bondaruk, Warszawa 1997, s. 228.

Narodziny logistyki miejskiej

W przypadku miast rzadko odbywała się **lokacja** na surowym korzeniu (czyli w miejscu dotąd niezamieszkanym), przenoszono raczej centrum powstałego wcześniej ośrodka miejskiego na inny duży, płaski teren. Rozprzestrzenienie się skodyfikowanego prawa miejskiego i zasad lokacji miejskich przyczyniło się do powstania wielu miast o podobnym wyglądzie i sposobie organizacji wewnętrznej. Na ziemiach polskich najczęściej stosowano prawo magdeburskie (pierwsze miasto, które je otrzymało, to Złotoryja w 1211 r.), rzadziej prawo lubeckie (ziemie nad Bałtykiem) i prawo flamandzkie. Ze Śląska prawo niemieckie rozprzestrzeniło się na Małopolskę, Wielkopolskę, następnie na Ruś Halicką. Dominujące prawo magdeburskie występowało w dwóch wersjach: prawa średzkiego (od Środy Śląskiej) i prawa chełmińskiego (od Chełmna). Wersje spolszczone zawierały dużo więcej przywilejów i udogodnień dla osadników niż pierwowzór. Miasta na prawie niemieckim na ziemiach polskich stały się wzorem dla miast wschodniej Europy: Wilna, Rygi, Mińska i Kijowa.

Cechą charakterystyczną dla prawa magdeburskiego było funkcjonowanie w mieście dwóch zespołów: **ławy miejskiej** i **rady miejskiej**. Każda z nich zajmowała się prawem miejskim, ale w inny sposób. Ławnicy stosowali prawo w praktyce – sprawowali sądy. **Rajcowie** zarządzali miastem i uchwalali prawa miejskie, tworząc normy prawne dla ogółu mieszkańców miasta. Na czele ławy miejskiej stał wójt – dawny zasadzca, urzędnik księcia lub pana feudalnego. Przewodniczącym rady miejskiej, organu samorządowego miasta, był **burmistrz**. Rada miejska, która powstała później niż ława, była organem przedstawicielskim dla mieszczan, chroniącym ich prawa i przywileje.

Plan Wrocławia z XVII w. z widocznym szachownicowym układem ulic.

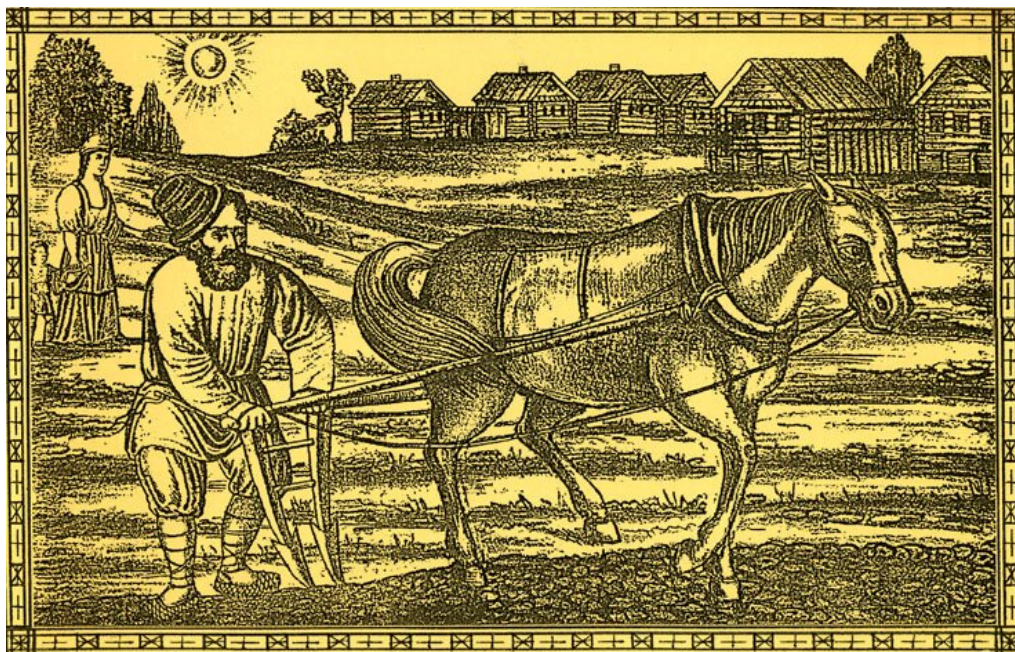
Źródło: Matthäus Merian, Wikimedia Commons, domena publiczna.

Do dzisiaj używana jest terminologia związana z funkcjonowaniem miasta, która pochodzi z języka niemieckiego: rynek (*Ring*), ratusz (*Rathaus*), rada (*Rat*) miejska, burmistrz (*Bürgermeister*).

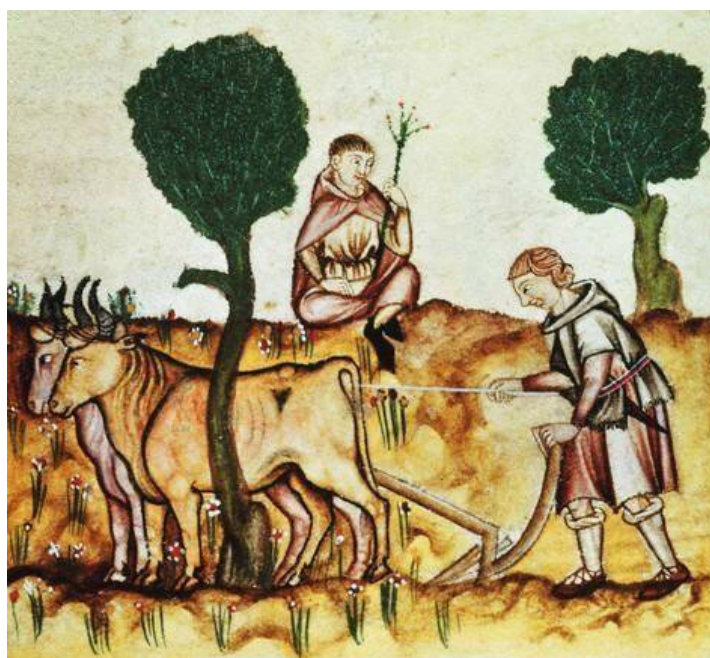
Zmiany, zmiany wszędzie

Od XII w. na wsiach doszło do znaczących przemian, ponieważ osadnicy przywieźli ze sobą nowe sposoby uprawy ziemi i lepsze narzędzia. Rolnicy na ziemiach polskich przestali używać radła (prostego narzędzia spulchniającego glebę) i sochy (narzędzia do rycia ziemi z rozdwojonym rylcem). Zastąpił je ciężki pług, wyposażony w żelazny lemiesz z ostrzem odcinającym skiby ziemi od całości bryły i je obracający. W czasie żniw do ścięcia zboża używano sierpów, kos (od XIII w. wyrabianych na ziemiach polskich przez kowali), a do młócki – cepów. Uzyskane ziarno mielono ręcznie żarnami lub – coraz częściej – w wiatrakach i młynach wodnych, budowanych od XII w. również na ziemiach polskich.

Kolejna przemiana nastąpiła w sposobie zagospodarowywania ziemi: zamiast dwupółówki pojawiła się trójpółówka. Zwiększyła ona wykorzystanie ziem uprawnych oraz wydajność rolnictwa nawet o 30–50 proc. Osadnictwo na prawie niemieckim pozwalało na komasację (scalanie) gruntów i sprawną organizację podziału na trzy pola ze zmieniającym się co roku sposobem użytkowania.

Mężczyzna orający pole za pomocą sochy.
Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

Uprawa roli radłem z wołami.
Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

Sierp i kosa (większa).

Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

Młócenie zboża (oddzielenie ziaren od kłosów i plew) cepami.

Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

Orka pługiem z wołami. Czy jakieś z tych narzędzi rolniczych jest stosowanych do dziś?
Jeśli tak, to wskaż jakie.

Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

Na ziemiach polskich przed nasileniem się ruchu osadniczego dominował handel wymienny: rolnicy wymieniali miód, skóry, bydło na wyroby rzemieślników, jako płacideł używano brył soli, skrawków płótna (stąd słowo „płacić”). Wraz z pojawieniem się osadników upowszechniało się stosowanie monet jako środka płatniczego, wymiana towarów zanikała. Z tego powodu cieńsze i szybko zużywające się monety (jak polski [denar](#)) książęta śląscy próbowali zastąpić w XIII w. trwalszym środkiem monetarnym. Jednak dopiero wprowadzona w Czechach (początek XIV w.) nowa moneta, bita z grubej blachy srebrnej, zwana groszem (z łac. *grossus* – gruby, tłusty) stała się obowiązującym środkiem płatniczym w środkowej Europie.

W wyniku przemian w XIII stuleciu na ziemiach polskich zróżnicowała się sytuacja prawna poszczególnych grup społecznych, dynamicznie zaczęły się kształtować stany. Najszybciej wyodrębniło się duchowieństwo, które stosowało własne prawo – kanoniczne – i w czasie rozbicia dzielnicowego otrzymało pierwsze przywileje (w Łęczycy, w Borzykowej). Dla rycerstwa, przemieniającego się w stan szlachecki, podstawą zmian były uzyskiwane od książąt immunitety. Największy wpływ na formowanie się stanu mieszczańskiego, jak również chłopskiego, miały zasady osadniczego prawa niemieckiego: wolność osobista, własne sądownictwo, samorząd.

	I część pola	II część pola	III część pola
Pierwszy rok upraw:	ozime	jare	ugór
Drugi rok upraw:	ugór	ozime	jare
Trzeci rok upraw:	jare	ugór	ozime

Schemat trójpolewego zagospodarowania ziemi. W dwupolówce połowę ziemi co roku przeznaczano pod uprawę, a połowę ugorowano, aby odzyskała żyzność. Zwróć uwagę, że w wyniku wprowadzenia trójpólówki co roku uprawiano 2/3 posiadanej ziemi, a zatem więcej niż połowę, w rezultacie plony były większe.

Źródło: Contentplus.pl, licencja: CC BY-SA 3.0.

Spółeczeństwo na ziemiach polskich stało się w swoim zróżnicowaniu podobne do społeczeństw zachodniej Europy. Bogaci mieszkańcy miast rywalizowali z panem feudalnym czy książętami na polu kultury, a tym samym przyczyniali się do jej rozwoju i rozpowszechniania.

Osadnictwo na prawie niemieckim na ziemiach polskich, opierające się na stosowaniu prawa spisanego, wprowadziło także kulturę prawną obowiązującą na zachodzie Europy – przestrzegania norm prawnych i zasady równości wobec prawa w obrębie grup osadniczych.

Słownik

burmistrz

(ze średniowiecznego j. niem. *Bur(g)mīster* – mistrz grodu) urząd powstały w Niemczech, na ziemiach polskich urząd ten pojawił się w XIII wieku, wraz z rozwojem samorządu miejskiego; był on przewodniczącym rady miejskiej

denar

(z łac. *deni* – po dziesięć) dawna moneta srebrna wybijana w państwie rzymskim; w czasach średniowiecza, do XIII w., podstawowa jednostka monetarna, bita przez państwa chrześcijańskie; zastąpiona przez grosz

Flandria

kraina historyczna nad Morzem Północnym, położona na terenie współczesnej Francji, Belgii i Holandii

immunitet

(z łac. *immunitas*, od *immunis* – wolny od obowiązków) w średniowieczu przywilej zwalniający feudałów od obciążeń podatkowych (i.ekonomiczny) lub przekazanie im przez panującego władzy sądowniczej nad ludnością mieszkającą na ziemi objętej immunitetem (i. sądowy).

kongregacja

(z łac. *congregatio* – zebranie, towarzystwo) grupa klasztorów w jednym zgromadzeniu zakonnym; też: typ zgromadzenia zakonnego, którego członkowie składają tylko śluby proste

lokacja

(z j. łac. *locatio* – umieszczenie, uporządkowanie, wydzierżawienie) – termin oznaczający od XII wieku założenie nowej wsi lub miasta, z czasem również przekształcenie już istniejącej osady przez uregulowanie założenia przestrzennego na podstawie prawa osadniczego, zwanego prawem niemieckim

łan

(z niem. *Lehen* – lenno) jednostka miary powierzchni ziemi przeznaczonej pod zasiew, przyznanej osadnikowi przez feudała lub księcia; rozróżnia się dwa rodzaje łanów: mniejszy (chełmiński, tzw. włóka), liczący ok. 18 ha, oraz większy (flamandzki, królewski) – równy ok. 24 ha

ława miejska

sąd we wsiach lokowanych na prawie niemieckim, pod przewodnictwem sołtysa, złożony z ławników

prawo magdeburskie

popularny w średniowiecznej Polsce wariant prawa niemieckiego; opierało się na zasadach prawnych pochodzących z Magdeburga

rada miejska

(z jęz. polskiego, od słowa radzić) w średniowieczu organ samorządowy miasta lokowanego na prawie niemieckim, sprawujący bieżący zarząd, sądownictwo (dzielone z ławą sądową), a także prawodawstwo

rajca

(z jęz. polskiego, od słowa radzić) na ziemiach polskich od XIII w. członek rady miejskiej

sołtys

(z jęz. niem. *Schuldheiß*, *Scholtis*, forma zlatynizowana *scultetus*, *solthetus* – dosłownie „winę nazywać”, sędzia) w średniowieczu osoba postawiona przez pana feudalnego na

czele wsi lokowanej na prawie niemieckim
wolnizna

(inaczej lgota, wola) w średniowieczu zwolnienia od czynszów, świadczeń, robocizn, niekiedy dziesięcin, nadawane zazwyczaj przy lokowaniu miasta lub wsi
wójt

(z jęz. niem. *Vogt* – zarządca) dziedziczny urzędnik, stojący na czele miasta lub osady miejskiej lokowanej na prawie niemieckim. Otrzymał również władzę sądowniczą (w sprawach cywilnych i karnych) nad mieszkańcami

Zwierciadło Saskie

powstało między rokiem 1220 a 1235 na polecenie hrabiego Hoyera von Falkensteina; w XII w. do Saksonii przybyli z zachodu osadnicy z własnymi normami prawnymi, podjął on więc decyzję o spisaniu i ujednoliceniu prawa w swoich włościach, zadanie to powierzył urzędnikowi sądowemu Eikemu von Repkowowi; prawo zostało spisane po łacinie, przetłumaczone na język niemiecki, później było wielokrotnie przepisywane i modyfikowane; w XIV w. zespolono je z prawem kanonicznym i prawem rzymskim; przeróbka Zwierciadła Saskiego była podstawą prawa miejskiego w Magdeburgu

Słowa kluczowe

umowa lokacyjna, zasadzka, sołtys, wójt, ława, prawo niemieckie, trójpółówka, rozbiecie dzielnicowe w Polsce

Bibliografia

M. Barański, *Historia Polski średniowiecznej*, Poznań 2012.

B. Bogucka, H. Samsonowicz, *Dzieje miast i mieszczaństwa w Polsce przedrozbiorowej*, Wrocław, 1986.

T. Jurek, E. Kizik, *Historia Polski do 1572 roku*, Warszawa 2013.

Z. Paszkowski, *Historia idei miasta. Od antyku do renesansu*, Szczecin 2015.

S. Szczur, *Historia Polski. Średniowiecze*, Warszawa 2013.

Animacja

Polecenie 1

Zapoznaj się z animacją przedstawiającą lokację miasta na prawie niemieckim na przykładzie Ziębic, a następnie wykonaj polecenia poniżej.

Film dostępny pod adresem <https://zpe.gov.pl/a/D170bcPrp>

Film opowiadający o lokacji miast na prawie niemieckim na przykładzie Ziębic.

Polecenie 2

Oceń znaczenie lokacji miasta z punktu widzenia jego średniowiecznych mieszkańców.

Twoja odpowiedź

Polecenie 3

Wymień dwie funkcje miasta na prawie niemieckim, widoczne w jego układzie przestrzennym.

Twoja odpowiedź

Polecenie 4

Wymień trzy cechy układu przestrzennego miasta na prawie niemieckim.

Twoja odpowiedź

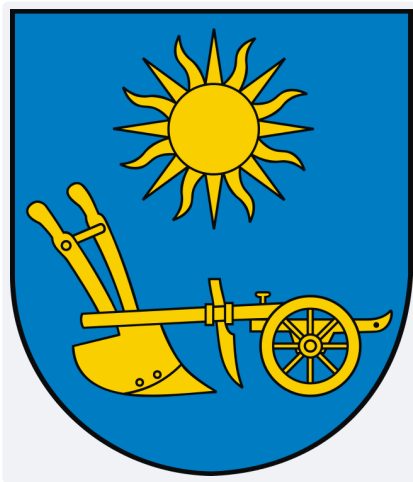
Sprawdź się

Pokaż ćwiczenia:

Ćwiczenie 1

Ułóż w takiej kolejności herby miast, aby przedstawiały ewolucję narzędzi do orki ziemi.

Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

Wyjaśnij, jakie korzyści uzyskiwali rolnicy, stosując pług zamiast radła.

Ćwiczenie 2

Dopasuj podpisy do fragmentów miniatury *Zwierciadła Saskiego*.

Wycinanie krzaków i rozbiórka domów

Wizyta osadników u księcia

Karczunek lasu i budowa domów

Przyjęcie planu nowej osady

Spisanie umowy lokacyjnej

Sprawowanie wymiaru sprawiedliwości

Wyjaśnij, kim jest mężczyzna w kapeluszu.

Dopasuj nazwy dokumentów do fragmentów tekstów źródłowych.

Fragment tekstów źródłowych	Nazwa dokumentu
„Przeto My, Kazimierz, z Bożej łaski król Polski i ziem: krakowskiej, sandomierskiej, sieradzkiej, łęczyckiej, kujawskiej, pomorskiej i ruskiej, pan i dziedzic, pragnąc gorąco, tak jak to jest naszym obowiązkiem, aby się rzecz pożyteczna i wszelka pomyślność rodzaju ludzkiego rozszerzała, bacząc na to, co lepsze, i nie wątpiąc, że to duchowieństwu i poddanym królestwa naszego pożytek przyniesie, postanowiliśmy w mieście naszym Krakowie wyznaczyć, obrać, ustanowić i urządzić miejsce, na którym by szkoła powszechna w każdym dozwolonym wydziale kwitnęła, a dla przyszłości na wieczne czasy tym pismem jej istnienie zapewnić chcemy”. Źródło: <i>Wiek V–XV w źródłach</i>, oprac. M. Sobańska-Bondaruk, S.B. Lenard, Warszawa 1999, s. 269–272.	
„[...] że my, Bolesław, z łaski bożej książę krakowski i sandomierski, wraz z matką naszą Grzymisławą i z małżonką naszą Kunegundą, na tym prawie je osadzamy, na którym i miasto Wrocław założono, ale nie według tamecznej praktyki, lecz według tego, co zgadza się z prawem i formą miasta Magdeburga, tak iżby z wątpliwościami, gdyby powstały, odnoszono się do tamtejszego pisanego prawa”. Źródło: G. Szczepański, <i>Poznać przeszłość, zrozumieć dziś. Zeszyt ćwiczeń z tekstami źródłowymi</i>, Warszawa 2005, s. 138.	
„My Władysław, z bożej łaski książę krakowski, sandomierski, łęczycki i kujawski wiadomym czynimy wszystkim, którzy niniejszy list oglądać będą, że starając się o pożytki i korzyści miasta naszego Krakowa, dajemy [prawo] i pozwalamy naszym mieszczanom krakowskim, aby skład wszelkich towarów i rzeczy sprzedalnych w wymienionym mieście posiadali, tak jak najlepiej i najpożyteczniejsze dla dobra miasta będą [go] mogli ogłosić”. Źródło: Artykuł [...], W. Duch, 2011, dostępny online: Historia.org.pl.	

Fragment tekstów źródłowych	Nazwa dokumentu
„My Wacław, z bożej łaski król Czech, książę Krakowa i Sandomierza, margrabia Moraw, treścią niniejszego pisma chcemy uwiadomić wszystkich, że pragnąc każdemu, lecz przede wszystkim czcigodnemu w Chrystusie ojcu, panu biskupowi Pawłowi i kapitule krakowskiej oraz duchownym tak zakonnym, jak świeckim, baronom, rycerzom, mieszkańcom i wszystkim innym naszym wiernym z naszych księstw Krakowa i Sandomierza zachować ich prawa, stanowimy, aby swobodnie mogli korzystać z dawnych swoich i uzasadnionych praw, zwyczajów i przywilejów i cieszyć się nimi”. Źródło: S. Godek, M. Wilczek-Karczewska, <i>Historia ustroju i prawa w Polsce do 1772/1795. Wybór źródeł</i>, Warszawa 2006, s. 29–30.	

Nadanie praw miejskich miastu Kraków

Prawo składu dla miasta Kraków

Przywilej dla Małopolski

Akt unii personalnej księcia krakowskiego

Założenie Akademii Krakowskiej

Akt lokacyjny miasta Kraków

Ćwiczenie 4

Uzasadnij, że schemat przedstawia wieś na prawie niemieckim. W uzasadnieniu podaj dwa argumenty.

Źródło: Contentplus.sp. z o.o. na podstawie T. Maresz, K. Juszczak, *Historia w źródłach - nie tylko pisanych*, Starożytność i średniowiecze, s. 178, licencja: CC BY-SA 3.0.

Tvoja odpowiedź

Ćwiczenie 5

Przeciągnij w wyznaczone miejsca odpowiednie nazwy spośród niżej zamieszczonych.

mur obronny

ratusz

promenada

rynek

więzienie

koszary

fosa

fara

zamek

Fotografia współczesna miasta Trzebiatów.

Źródło: Urząd Miejski w Trzebiatowie, Wikimedia Commons, licencja: CC BY-SA 3.0.

Przeczytaj tekst źródłowy, a następnie wykonaj polecenia.

“ Dokument lokacyjny wsi Radlin

Wspomniany Marcin zaś, sołtys i jego dziedzice z tytułu lokacji siódmy łan z całym prawem i państwem, jak to my w naszych [posiadłościach] zwykliśmy wykazywać, swobodnie będą posiadali. [...] I trzeci denar z każdej sprawy sądzonej. Daliśmy także z całą wolnością i prawem wspomnianemu Marcinowi sołtysowi i jego dziedzicom moc wystawiania młynów, ile tylko będą mogli w owym dziedzictwie; karcznię, jatkę, sadzawkę z wolnością, o jakiej wyżej [była mowa], będą mieć dla siebie i sukna także będą mogli sprzedawać. Dajemy Marcinowi sołtysowi i jego potomstwu moc sączenia; ucięcia głowy i obcięcia członków co do tych, którzy by zawinili we wsi wspomnianej. Przy tym jeśli na sołtysa przed nami jakaś sprawa lub skarga była wytoczona, nie inaczej jak wobec innego sołtysa wedle prawa niemieckiego będzie odpowiadał. Chcemy ponadto, z usunięciem wszelkiej przeszkody, ażeby wspomniany Marcin sołtys i jego następcy mieli moc chwywania zajęcy, kuropatw, bażantów, łowienia ryb w wodach wspomnianego dziedzictwa, w którejkolwiek części się znajdują.

Źródło: *Dokument lokacyjny wsi Radlin*, [w:] Grzegorz Szczepański, *Poznać przeszłość, zrozumieć dziś. Zeszyt ćwiczeń z tekstami źródłowymi*, Warszawa 2005, s. 137.

Rozstrzygnij, które spośród podanych stwierdzeń są prawdziwe, a które fałszywe.

Stwierdzenie	Prawda	Fałsz
Sołtys Marcin otrzymywał 1/3 zasądzonych pieniężnych kar sądowych.	☐	☐
Osadnicy i sołtys otrzymywali jednakowej wielkości działki.	☐	☐

Stwierdzenie	Prawda	Fałsz
Sołtysa mogli sądzić tylko jemu równi, czyli sołtysi z innych wsi.	☐	☐
Prawo do polowania przysługiwało sołtysowi na terenie całego księstwa.	☐	☐

Wymień dwa źródła dochodów pieniężnych sołtysa we wsi Radlin.

Wymień dwa nadzwyczajne uprawnienia sołtysa.

Zapoznaj się z tekstem źródłowym a następnie wykonaj polecenia.

“ Lokacja Powidza w 1243 r.

[...] my, Bolesław, z Bożej łaski książę Polski, podajemy do wiadomości wszystkim, zarówno współczesnym, jak potomnym, którzy zajrzą do tego pisma, że [...] zacnemu mężowi Baldwinowi daliśmy do zagospodarowania 56 włók, a; wydzierżawienie ma być oparte na prawie niemieckim. [...] Ze względu na tę lokację wspomniany Baldwin ze swoimi prawowitymi następcami posiadać będzie tamże w Powidzu dziedziczne wójtostwo. Mieszkańcom Powidza, których wezwie i osądzi wójt, dajemy również wszechstronną i zupełną wolność na przeciąg osiemnastu lat, poczynawszy od zbliżającej się uroczystości św. Marcina. Po upływie zaś lat wolności płacić nam będą corocznie od każdej włóki cztery miary pszenicy, cztery żyta, cztery owsa i czwartą część zwyczajowej monety.

Źródło: *Lokacja Powidza w 1243 r.*, [w:] Sławomir Godek, Magdalena Wilczek-Karczewska, *Historia ustroju i prawa w Polsce do 1772/1795. Wybór źródeł*, Warszawa 2006, s. 288.

Wskaż poprawne dokończenia zdań.

Wolnizna w Powidzu wynosiła...

☐ ćwierć grosza.

☐ 18 lat.

☐ 56 włók.

Mieszkańcy mieli płacić swoje zobowiązania wobec księcia...

☐ w obu tych formach.

☐ w formie renty naturalnej.

☐ w formie czynszu.

Wskaż poprawne dokończenie zdania i uzasadnij swój wybór.

Powidz po 1243 r. był...

☐ wsią na prawie polskim.

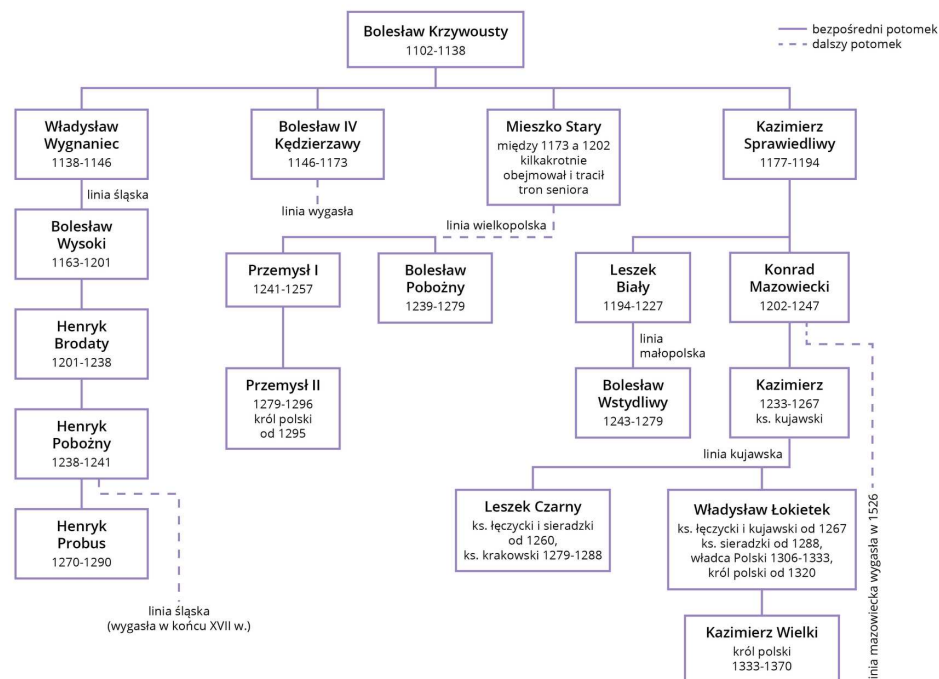
☐ miastem na prawie niemieckim.

☐ wsią na prawie niemieckim.

Uzasadnienie

Zapoznaj się z drzewem genealogicznym i wykonaj polecenia.

Źródło: Contentplus.pl, licencja: CC BY-SA 3.0.

W kolumnie wpisz imiona i przydomki władców, którzy wydali poniższe dokumenty.

Fragment tekstów źródłowych	Władca
Dokument A: „[...] Przeto My, Kazimierz, z Bożej łaski król Polski i ziem: krakowskiej, sandomierskiej, sieradzkiej, łęczyckiej, kujawskiej, pomorskiej i ruskiej, pan i dziedzic, pragnąc gorąco, tak jak to jest naszym obowiązkiem, aby się rzecz pożyteczna i wszelka pomyślność rodzaju ludzkiego rozszerzała, bacząc na to, co lepsze, i nie wątpiąc, że to duchowieństwu i poddanym królestwa naszego pożytek przyniesie, postanowiliśmy w mieście naszym Krakowie wyznaczyć, obrać, ustanowić i urządzić miejsce, na którym by szkoła powszechna w każdym dozwolonym wydziale kwitnęła, a dla przyszłości na wieczne czasy tym pismem jej istnienie zapewnić chcemy”. Źródło: <i>Wiek V–XV w źródłach</i>, oprac. M. Sobańska-Bondaruk, S.B. Lenard, Warszawa 1999, s. 269–272.	

Fragment tekstów źródłowych	Władca
Dokument B: „W imię pana naszego Jezusa Chrystusa. Amen. Niech będzie wiadome wszystkim, że my Przemysław , z bożej łaski książę Polski, syn niegdyś [tj. zmarłego] księcia Władysława, kierowani nasza szczodroblivością i powodowani miłością, jaka żywimy do Boga i jego apostołów, błogosławionego Piotra i błogosławionego Pawła, jak również do czcigodnego ojca naszego pana Bogufała, biskupa poznańskiego. 1. Przyznajmy temu biskupowi i jego następcom wolność lokowania wsi tego biskupstwa na prawie niemieckim”. Źródło: <i>Wiek V-XV w źródłach</i>, oprac. M. Sobańska-Bondaruk, S.B. Lenard, Warszawa 1997, s. 228.	
Dokument C: „My Władysław, z bożej łaski książę krakowski, sandomierski, łęczycki i kujawski wiadomym czynimy wszystkim, którzy niniejszy list oglądać będą, że starając się o pożytki i korzyści miasta naszego Krakowa, dajemy [prawo] i pozwalamy naszym mieszczanom krakowskim, aby skład wszelkich towarów i rzeczy sprzedażnych w wymienionym mieście posiadali, tak jak najlepiej i najpożyteczniej dla dobra miasta będą [go] mogli ogłosić”. Źródło: Artykuł [...], W. Duch, 2011, dostępny online: Historia.org.pl.	

Fragment tekstów źródłowych	Władca
Dokument D: „Przeto my, Bolesław, z Bożej łaski książę Polski, podajemy do wiadomości wszystkim [...], z naszej szczególnej łaski i za zbawienną radą naszych baronów w Powidzu, naszej dziedzicznej posiadłości pospolicie tak nazywanej, zacnemu mężowi Baldwinowi daliśmy do zagospodarowania 56 włók [...] – Działo się to w Gnieźnie naźajutrz po [uroczystości] Świętej Trójcy w obecności następujących świadków: pana Gotpolda, naszego kanclerza, Szymona, podczaszego kaliskiego, Mirosława, kasztelana z Wilkowyi, Beniamina, podkomorzego kaliskiego, pana Hartunga, pana Mirostiusa [?], naszego kapelana, w roku Pańskim 1243. Przygotował własnoręcznie Konrad, pisarz naszego dworu”. S. Godek, M. Wilczek-Karczewska, <i>Historia ustroju i prawa w Polsce do 1772/1795. Wybór źródeł</i>, Warszawa 2006, s. 288.	

Wskaż dokument, który powstał najpóźniej, po zakończeniu rozbicia dzielnicowego na ziemiach polskich.

☐ dokument B

☐ dokument D

☐ dokument A

☐ dokument C

Ćwiczenie 9

Zapoznaj się z planami miast i wykonaj polecenie.

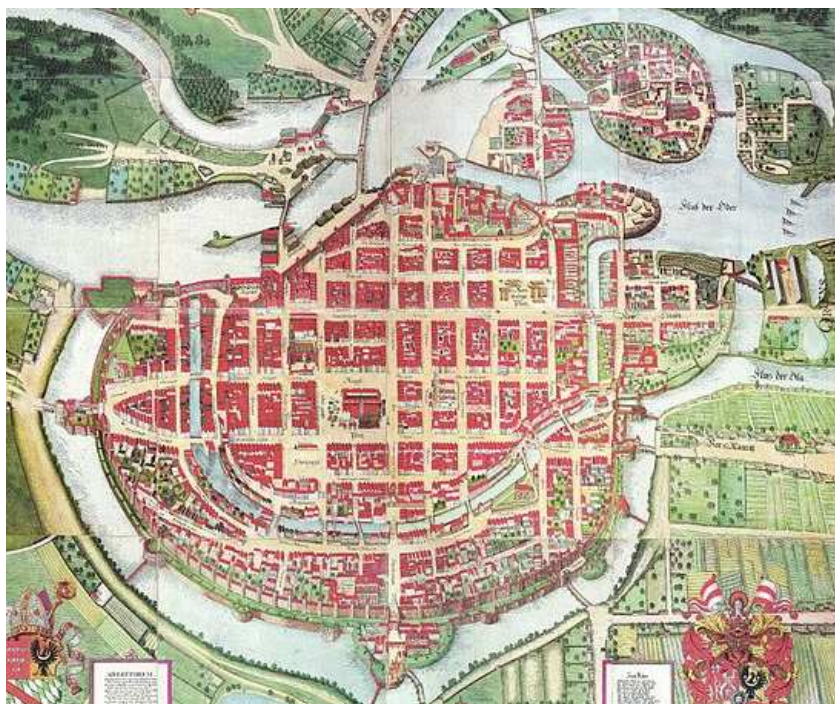
Plan A:

Plan Szczecina (miedzioryt z atlasu *Civitates orbis terrarum*, wydane w 1630 r.).

Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

Plan B:

Plan Wrocławia z 1562 r.

Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

Plan C:

Plan Poznania (miedzioryt z atlasu *Civitates orbis terrarum*, wydany w 1617 r.).

Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

Plan D:

Plan Gdańska (z kroniki miasta autorstwa Reinholda Curickego z 1687 r.).

Źródło: Wikimedia Commons, domena publiczna.

Zaznacz w tabeli, które z powyższych planów przedstawiają miasta lokowane na prawie magdeburskim, a które – na prawie lubeckim.

Miasto	Plan A	Plan B	Plan C	Plan D
Miasto lokowane na prawie magdeburskim	☐	☐	☐	☐
Miasto lokowane na prawie lubeckim	☐	☐	☐	☐

Dla nauczyciela

Autorka: Katarzyna Moskwa

Przedmiot: historia

Temat: Przyczyny ożywienia gospodarczego. Kolonizacja na prawie niemieckim

Grupa docelowa: III etap edukacyjny, liceum, technikum

Podstawa programowa:

zakres podstawowy

X. Polska w okresie rozbicia dzielnicowego.

Uczeń:

3) opisuje przemiany społeczno-gospodarcze na ziemiach polskich oraz ocenia społeczno-kulturowe skutki kolonizacji na prawie niemieckim;

zakres rozszerzony

X. Polska w okresie rozbicia dzielnicowego.

Uczeń:

2) porównuje zasady kolonizacji na prawie polskim i na prawie niemieckim;

3) charakteryzuje proces formowania się społeczeństwa stanowego w Polsce.

Kształtowane kompetencje kluczowe:

- kompetencje obywatelskie,
- kompetencje cyfrowe,
- kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie umiejętności uczenia się,
- kompetencje w zakresie rozumienia i tworzenia informacji.

Cele operacyjne:

Uczeń:

- opisuje proces lokacji miast i wsi na prawie niemieckim;
- przedstawia zasady prawa niemieckiego;
- dostrzega społeczne i kulturowe skutki przemian gospodarczych w XII i XIII w. na ziemiach polskich.

Strategie nauczania:

- konstruktywizm,
- konektywizm.

Metody i techniki nauczania:

- analiza materiału źródłowego,
- rozmowa nauczająca z wykorzystaniem ćwiczeń interaktywnych.

Formy zajęć:

- praca indywidualna,
- praca w grupach,
- praca całego zespołu klasowego.

Środki dydaktyczne:

- komputery z głośnikami, słuchawkami i dostępem do internetu,
- zasoby multimedialne zawarte w e-materiale,
- tablica interaktywna/tablica, pisak/kreda.

Przebieg zajęć:

Faza wstępna:

1. Prowadzący określa cel zajęć i informuje uczniów o ich planowanym przebiegu. Przedstawia kryteria sukcesu oraz wyświetla na tablicy temat lekcji.
2. Wprowadzenie do tematu. Nauczyciel przedstawia przyczyny rozwoju osadnictwa na prawie niemieckim na ziemiach polskich w czasach rozbitcia dzielnicowego.
3. Nauczyciel poleca uczniom, aby wykonali ćwiczenie 6. Wskazana lub wybrana osoba przedstawia swoją odpowiedź, prowadzący weryfikuje jej poprawność.

Faza realizacyjna:

1. Nauczyciel dzieli uczniów na dwie podstawowe grupy: „wiejską” i „miejską”, a w ramach tych dwóch zespołów uczniowie dzielą się na mniejsze podgrupy, liczące do pięciorga uczniów. W takich układach będą pracować nad dalszymi zadaniami.
2. Uczniowie zapoznają się z animacją i w grupach wykonują dołączone do niej polecenia. Następnie rozwiązują ćwiczenia 3 i 4 z sekcji „Sprawdź się”. Przedstawiciel wskazanej grupy prezentuje propozycje odpowiedzi, pozostali uczniowie się do nich ustosunkowują, mogą dodawać ważne ich zdaniem informacje. Nauczyciel czuwa nad poprawnością odpowiedzi.
3. Uczniowie indywidualnie wykonują ćwiczenia 1, 2, 5, 7 i 8. Odpowiedź do każdego ćwiczenia przedstawia inna osoba, nauczyciel odnosi się do tych propozycji, korygując je w razie potrzeby.

4. Nauczyciel poleca uczniom, aby wrócili do swoich grup. Przedstawia im zadanie: Spiszcie umowę lokacyjną wsi/miasta dla swojej grupy osadniczej, którą przedstawicie panu feudalnemu do zaakceptowania. W przypadku problemów nauczyciel wyjaśnia uczniom, gdzie mogą znaleźć informacje (źródła, multimedium), określa też czas na realizację zadania.
5. Prezentacja prac wybranych grup.

Faza podsumowująca:

1. Na zakończenie nauczyciel ocenia przedstawione prace oraz określa, które warunki w umowie lokacyjnej były niezbędne, a które dodatkowe.
2. Wybrany uczeń podsumowuje zajęcia, zwracając uwagę na nabyte umiejętności.
3. Nauczyciel omawia przebieg lekcji oraz pracę uczniów.

Praca domowa:

1. Napisz w formie listu odpowiedź pana feudalnego na propozycję umowy lokacyjnej twojej grupy.

Materiały pomocnicze:

M. Barański, *Historia Polski średniowiecznej*, Poznań 2012.

B. Bogucka, H. Samsonowicz, *Dzieje miast i mieszczaństwa w Polsce przedrozbiorowej*, Wrocław 1986.

T. Jurek, E. Kizik, *Historia Polski do 1572 roku*, Warszawa 2013.

Z. Paszkowski, *Historia idei miasta. Od antyku do renesansu*, Szczecin 2015.

S. Szczur, *Historia Polski. Średniowiecze*, Warszawa 2013.

Wskazówki metodyczne opisujące różne zastosowania multimedium:

Animacja może być wykorzystana przez chętnych uczniów do samodzielnego przygotowania przed lekcją prezentacji na temat lokacji miasta na prawie niemieckim.